

Trond Trosterud

Stor norsk-samisk ordbok
Dáru-sámi sátnegirji
Davvi Girji, Karasjok 2000.

Norsk-samisk ordbok (NSO) er komen – den første ordboka med meir enn 10000 oppslagsord frå eit skandinavisk språk til nordsamisk*. Det er vanskeleg å overvurdere kor viktig denne ordboka vil vere for utviklinga av samisk. Med tanke på neste opplag inviterer forlaget i forordet til attendemeldingar frå brukarar. Det bør dei få, for eit slikt leksikografisk nyhende fortener merksemd. NSO er ei produksjonsordbok med vekt på informasjon om samisk til produksjon av samisk tekst. Brukarar som kan samisk, men ikkje norsk, vil ha mindre nytte av NSO. Vi veit at 98 % av språka i verda blir snakka av språklege minoritetar. Skal desse språka ha ei framtid, i ei modernisert verd treng dei ordbøker frå majoritetsspråket til minoritetsspråket. Ei vurdering av ordbøker som denne har dermed også allmenn interesse.

Enno er NSO eit halvferdig produkt, eit mellomstadium på vegen frå grunnlaget – den samisk-norske ordboka til Kåven mfl. 1995, her forkorta SNO – til å bli ei ordbok med norsk som kjeldespråk og samisk som målspråk. Føremålet med denne meldinga er å vise kor NSO står i dag, og kva som bør vere vegen framover.

1. Norsk-samisk, eller samisk-norsk?

NSO blir naturleg nok marknadsført som ei norsk-samisk ordbok, når oppslagsorda er på norsk og omsetjingane til samisk. Likevel er det ikkje så enkelt, jf. det første avsnittet i forordet:

Stor Norsk-samisk ordbok har omtrent 25 000 oppslagsord. I forhold til forlagets samiske ordboksutgave ”Sámi-dáru sátnegirji – Samisk-norsk ordbok” (SNO), som kom ut i 1995, og som er grunnlaget for denne ordboka, er det lagt til omtrent 5 000 nye ord. Ordboka inneholder vanlige samiske ord, ord som ikke lenger er i bruk, ord fra nyere tid, og også andre moderne ord.

Interessant nok står det ikkje noko om kva slags norske ord ordboka inneheld, berre om dei samiske orda. Denne fokuseringa seier korleis ordboka er bygd opp. For å få fram dette må vi sjå nærare på strukturen til ordartiklane i boka.

1.1. Strukturen i ordartiklane

Ordartiklane i NSO liknar ikkje på artiklane i noko anna ordbok eg har sett, og denne eksklusiviteten fell ikkje heldig ut. Som brukar ventar eg eit norsk oppslagsord, opplysningar om det norske ordet, deretter ei samisk omsetjing med opplysningar om det samiske ordet, skjematisk sett omtrent slik:

- Norsk oppslagsord
- Grammatiske opplysningar om det norske oppslagsordet

---

* Takk til Lene Antonsen, Turid Farbrege, Siri Broch Johansen, Svein Lund og LexicoNordica sin redaksjon for kommentarar til tidlegare versjonar av denne bokmeldinga.

- Samisk omsetjing av den primære tydinga til oppslagsordet
- Grammatiske opplysningar om det samiske ordet
- Norsk eksempelsetning for å illustrere bruk, val av preposisjon, osb.
- Samisk omsetjing av eksemplet
- Fleire tydingar av oppslagsordet, tematisk ordna, med omsetjingar og eksempelsetningar på same måte
- Til slutt idiomatisk bruk av oppslaget, faste uttrykk o.l.

Eit godt døme på ein slik struktur finn vi i *Norsk-estisk estisk-norsk ordbok* (Farbregd mfl. 1998, her forkorta NEEN), t.d. for oppslagsordet *gå*, som er delt i fem. Først finn vi tre tydingsgrupper, frå konkret til meir abstrakt, deretter ei fjerde, om tid, og til slutt ei femte som viser ulike typar av preposisjonsbruk i samband med *gå*. Dette siste punktet er rimelegvis svært relevant i og med at estisk liksom samisk har eit grammatisk system som skil seg drastisk frå det norske preposisjonssystemet. Merk at all tekst på norsk er sett i kursiv, mens all tekst på estisk står i normal, og at tala frå 1 til 5 er sette i halvfeit. Eksempelsetningane er skilde frå kvarandre med semikolon.

1 gå gikk gått 1 (*gå, spasere*) kōndima [-nib 28], käilma [-a 38]; *barnet lærte å ~ laps õppis kōndima, jeg ~r til fots käin jalgsi 2* (*gå, dra*) minlema [-na 36*]; *han gikk hjem ta läks koju; ~r det buss til Tartu? kas Tartusse käib busse? 3* (fore~) *toimuma [27], juhtuma [27]; hva er det som ~r for seg her? mis siin toimub?; hvordan gikk det til? kuidas see juhtus? 4* (*gå, være i gang*) klokka ~r kell käib; *det ~r rykter liiguvad jutud 5* (*tid:*) kuluma [27]; *tida ~r aeg kulub 6 an: det ~r an see on võimalik; av: ~ av fra stillingen ametist lahkuma; blyanten gikk av pliats läks katki; hva ~r det av ham? mis tal viga on?; ~ for: det ~r for å være kunst seda peetakse kunstiks; igjen: ~ igjen kummitama [27]; feilen ~r igjen viga kordub; inn: avisa gikk inn ajaleht lakkas ilmumast; jeg ~r inn for forslaget pooldan ettepanekut; med: han ~r med slips ta kannab lipsu; ~ med på noe nõustuma millegagi; opp: sola gikk opp päike tõusis; det gikk opp for meg ma taipasin; over: smerten ~r over valu läheb üle; vi ~r over til solenergi läheme üle päikeseenergiale; på: han gikk på toget ta läks rongile; han ~r på piller ta tarvitab rohtusid; ut: vi ~r ut fra at det er sant oletame, et see on tõsi; det gikk ut over ham selv ta kannatas selle all ise; hva ~r forslaget ut på? mis selle ettepaneku mõte on?*

NSO er bygd opp på ein heilt annan måte enn NEEN. Ein typisk ordartikkel i NSO ser slik ut:

- Norsk oppslagsord
- Ordklasseinformasjon om den samiske omsetjinga
- Samisk omsetjing, viss det er fleire omsetjingar, kjem dei alfabetisk
- Informasjon om stadieveksling i det samiske ordet
- Norsk omsetjing av det samiske oppslagsordet
- I parentes: norskspråkleg parafrase av det norske oppslagsordet

Oppslaget for *gå* i NSO ser slik ut:

gå v- deavirdit (gå med slepende skritt, slepe seg fram), loaidat, -idd- (tre, stige), loaidastit (skride, gå med faste skritt), mannat, -n- (dra, reise, fare, *mana dearvan* farvel (sagt til den som drar), *mo duinna manná* hvordan går det), ramssihit (gå med fillete klær), readnjut (gå på sine korte bein), reahccut, -hc- (gå med korte og skjeve bein), realssistit (gå med kofta el. pesken åpen), reavrut, -vrr- (gå hjulbeint, gå noensteds hen på sine krumme bein), rihccut, -hc- (gå barbeint; gå småskjelvende (om reinkalv, lam el. kalv som knapt kan gå); hoppe om frosk), ruv'vet (gå med vrikkende bevegelser), sallut, -l- (lange ut, løpe, gå el. løpe med med [sic!] svært lange skritt; om dyr: galoppere svært), sarčut, -rčč- (gå lett hoppende om kvinner), simput, -mpp- (bevege seg med korte, raske steg, fare med korte hopp og sprett som haren), skeavkáhit (gå noensteds med lette skritt), skolput, -lpp- (gå med pesk el. kofte el. dork på seg som baktill står ut i en pose), steamput, -mpp- (stampe el. gå i vei på sine tunge bein), šeatkkuhit (gå med tunge skritt), váhccahallat ~ váhccáhallat, -l- (få til å gå, følge etter), váccašit (gå fram og tilbake, gå en tur, gå på besøk, spasere), vájaldit ~ vájuldit (vandre, nomadisere), vázát (gå av sted, begi seg av sted), vázzilít (gå avsted), vázžit, -cc- (gå på), váccáldahttit, -ht- (gå med, støtte, gå med og støtte, leie), váccihit (gå med, lede, leie (en som ikke kan gå), kjøre i skrittgang); geavvat, -v-, *geavvat lági*

gå an; *mo duinna ~ dutnje geavai?* hvordan gikk det med deg?; *geavvat badjelii* gå løs på, treng inn på), *soabastuvvat*, -v- gå an, ville passe

Det er inga eksplisitt inndeling her, men vi ser at det er ført opp 28 samiske omsetjingar. Dei 24 første er alfabetisk ordna frå *deavirdit* til *vázzit*, og deretter er det, som av ettertanke, ført opp ytterlegare 4 omsetjingar. Brukaren står her ovafor litt av ei utfordring for å finne fram til den mest sentrale omsetjinga, som er nett *vázzit*.

I svært sjeldne tilfelle (ca. kvart 100. oppslagsord) er det òg ført opp samiske eksempelsetningar med norsk omsetjing, og altså ikkje norsk eksempelsetning med samisk omsetjing, som vi finn i andre ordbøker. I og med at eksempelsetninga tar utgangspunkt i det samiske ordet, treng ikkje eksemplet ha noko med oppslaget å gjere, t.d. eksempelet *osten loahpa* til oppslagsordet **ende**:

ende s. *geah_i*, -ž- (spiss), -geaš-, *loahppa*, -hp (slutt), *osten loahpa* jeg kjøpte resten, *maŋŋeoassi*, -s- (bakdel)

I og med at ei samisk-norsk ordbok (SNO) ligg til grunn, er det for så vidt lett å forstå kva som har skjedd: Berre å bytte om på oppslagsord og omsetjing, men la resten av artikkelen stå, fører til mykje mindre arbeid enn det ville ha vore viss heile ordartikkelen hadde blitt omforma. Men prisen å betale for denne arbeidsmåten er svært høg. Fine eksempelsetningar er i praksis bortkasta fordi dei står under andre oppslagsord enn der brukaren vil vente å finne dei (i dette tilfellet under *ende* og ikkje under *resten*). Og når det er så få eksempelsetningar, får brukaren svært lite informasjon om korleis dei samiske orda blir brukt – eller dei norske orda, som vi kanskje kunne ha venta oss.

1.2. Frå grunntyding til avleidd tyding

Ein regel i oppbygginga av ordboksartiklar er at den grunnleggjande tydinga kjem først, med avleidd tydingar etter kvart. På denne måten er det mogleg å følgje den semantiske utviklinga, og sjølv bruke grunnordet i nye, avleidd tydingar på ein idiomatisk måte. I og med at NSO sorterer omsetjingane alfabetisk, går den semantiske strukturen tapt. Jf. oppslaget *stamme*, der tydingsgruppene kjem lagvis nedover i ordartikkelen:

stamme s. *čearda*, -rdd- (nasjon, rase); *gassamuorra*, -r- (den delen av et tre som forbinder rot og greiner); *heaibmu*, -ipm- (slekt i videre forstand); *máddodat*, -hk-, -g- (bestand, stamme (f.eks. fiskebestand)); *máttá*, -dd-:g (nederste del av noe, rot i betydningen av nederste delen eller festet; tykkenden av noe (f.eks. av en fiskestang); språkv.: den delen av et ord som er igjen når evt. bøyningendelser er fjernet); *máttár*, -dd- (avstamning, forfedre); *olmoščearda*, -rdd- (folkegruppe); *sohkagoddi*, -tt- (stamme (i sin helhet))

Grunntydinga her er ”den delen av et tre som forbinder rot og greiner”, og frå dette er ordet overført til andre tydingsområde. Den tydinga som dekkjer folkegrupper, dukkar i artikkelen opp på tre ulike stader. Ein klår disposisjon for dei ulike tydingsgruppene av det norske oppslaget ville gjort det mogleg å sjå samanhengen mellom konkret og abstrakt tyding.

Ulike tydingar er heller ikkje skilt frå kvarandre der det er snakk om ulike lemma. Eit godt døme er oppslagsordet **kull**, der to hovudtydingar og to undertydingar kjem i tilfeldig rekkjefølgje nedover i ordartikkelen, med oppattaking av lange parafraaser og eit generelt uoversiktleg resultat:

kull s. *beassádat* : -hk-, -g- (flokk), *bessos* (dyreunger som er født el. klekket samtidig av samme mor, f.eks. rypekull); *mánnábeassádat* -hk-, -g- (barneflokk, født i samme ekteskap); *beasuš*, -esso- (dyreunger som er født eller klekket samtidig av samme mor, f.eks. rypekull); *čadda*, -d- (karbon, trekull (kjem. symbol C)), *čitna*, -n- (trekull; kullstift), karbon (grunnstoff som finnes fritt i naturen (kjem. symbol C)), *koalla*, -l- (fellesbetegnelse på en gruppe (brun)svarte karbonrike stoffer, kullstift); *buolva*, -lvv- (årsklasse, generasjon; gruppe personer som går på samme trinn på skole el.l.)

Jf. korleis det same oppslagsordet er handsama i NEEN der vi faktisk får meir informasjon trass i at NEEN er langt meir kortfatta enn NSO:

1 kull -et – (*unger*) pesakonld [-na 22i]; (*årsklasse*) kursur [-e 11/9], lenld [-nu 22e]

2 kull -et – süsi [söe 15]

3 kull: *om* ~ uppi

2. Oppslagsorda

2.1. Dei allmenne orda

NSO er, som det går fram av forordet, bygd opp ved å snu SNO. På den måten blir sjølvstekt det norske ordforrådet styrt av det opprinnelege ordforrådet i SNO. For å kompensere for dette har redaktørane lagt til omtrent 5 000 ord, går det fram av forordet. Med 25 000 oppslagsord skulle ein vere eit godt stykke på veg til å dekkje det grunnleggjande ordforrådet i eit språk. I og med at ein stor del av oppslagsorda i NSO ikkje vil stå i like store ordbøker frå norsk til andre språk, anten fordi dei representerer spesielle fagområde (*gluttsnipe, raidepulk*), eller fordi dei er ført opp for å dekkje morfologiske prosessar i samisk heller enn for å representere det norske ordforrådet (*gåer, settes*), står det langt færre enn 25 000 ord att til å dekkje basisordforrådet. For å finne ut kva som er med og kva som framleis manglar, samanliknar vi igjen med NEEN. NEEN inneheld 21 000 norske oppslagsord som er litt færre enn for NSO, men det skulle likevel vere mogleg å samanlikne dei. Her kjem ei samanlikning av oppslagsorda for eit tilfeldig utsnitt med ord på *ka-*. Tabellen nedanfor inneheld dei orda som berre står i den eine av dei to ordbøkene. Oppslagsord som står i begge ordbøkene (som t.d. *kabal, kafé*), er ikkje lista opp:

Oppslagsord i NEEN men ikkje i NSO (121 unike ord av totalt 254 på <i>ka-</i>):	Oppslagsord i NSO men ikkje i NEEN (108 unike ord av totalt 242 på <i>ka-</i>):
kabaret, kabelbane, kabelfjernsyn, kabin, kabinet, kabriolet, kader, kadett, kaffekanne, kaffeservise, kaffetrakter, kaffi, kakeboks, kakemons, kakerlakk, kaki, kala, kalas, kaldsvette, kaldtbord, kalesje, kaliber, kalkere, kallelse, kalles, kalosje, kameratskap, kamgarn, kamille, kamin, kaminhylle, kamme, kampdyktig, kampere, kampestein, kanadier, kanadisk, kanalisere, kanalje, kandelaber, kandidere, kandisert, kane, kanonball, kanonisere, kansellere, kansellist, kansler, kantarell, kantate, kaotisk, kapellmester, kapitalistisk, kapitulere, kapp, kapprustning, kappsag, kaprer, kaprifol, kaprise, kaprises, kapsle, kaputt, kar m., karaffel, karakterfast, karakterisere, karakteristikk, karakterjag, karakterstyrke, karamellpudding, karantene, karat, karavane, karbonade, karbonpapir, kardangaksel, kardinal, kardinalpunkt, karduspapir, kare, karenstid, karfolk, karikatur, karikere, karjol, karnapp, karpe, karsjukdom, karslig, kartotek, kaserne, kasjott, kaskoforsikring, kassabeholdning, kassabel, kassasuksess, kastesluk, kaste sting, kasus, katalogisere, kattarr, katastrofal, katedral, kategorisk, katekisme, katolisisme, katte, katteaktig, kattepine, kattepus, kattøye, kaudervelsk, kausjon, kausjonere, kausjonist, kavaler, kavaleri, kavalerist, kavalkade	k-bokstav, kabelsko, kaffebønne, kaffekopp, kaffepose, kakeform, kakefyll, kakepinne, kakepynt, kakerist, kaketrinse, kakking, kakse, kaldluft, kaldsag, kaldvær, kalibrere, kalkulasjon, kalkyletabell, kalott, kalottnyhet, kalvbeint, kalvedans, kalvelek, kalvenese, kalveskinnsbukse, kalvingsland, kalvingstid, kalvtung, kameratvesen, kamilleblom, kamkeramikk, kammerlærd, kammusling, kamplysten, kamsemage, kamstål, kamuflasjefarge, kamuflasjetråd, kamuflert, kank, kannik, kanselli, kansellikollégie, kantbånd, kantele, kanttugging, kantlyng, kantløs, kandrein, kantring, kantsilt, kapasitetsbegrensning, kapasitiv, kapillarvirkning, kapillær, kapillærrør, kapitalavkastning, kapitalbasert, kapitalinntekt, kapitalinteresse, kapitalisering, kapitalkostnad, kapitalstruktur, kappestrid, kappkjøring, kapproing, karaktersvak, karantenetid, karasjoking, karbon, kardang, kardeflor, kardemommeplante, kardialgi, kareler, karelsk, karke, karkebånd, karmslede, karnevalskostyme, karriererytter, karsporeplante, karusell, kasein, kasjettskygge, kaskelott, kassabok, kassadagbok, kasseringsobjekt, kastehorn, kasteløs, kastenot, kastenotplass, kastepil, kasteslynge, kastevåpen, kastrasjon, kasusform, katekismus, katet, kattefot, kattemat, kattesprang, kausativ, kavitasjon, kavitetsdyr

Vi ser at det er svært stor skilnad i ordforrådet i dei to ordbøkene, dei deler faktisk berre tre av fem oppslagsord. Orda som berre står i NSO er av tre slag: ord som er karakteristisk for tradisjonell

samisk kultur (*kalvingsland, kantroin, kantlyng, kastehorn*), ikkjeleksikaliserte samansetjingar eller samansetjingar det er mogleg å danne på samisk på same måten som på norsk (*kalkyletabell, kalvenese, kammerlærd, kamuflasjefarge, kamuflasjetråd, kapitalinntekt, kapasitetsbegrensning*), og ord som eigentleg høyrer heime i eit leksikon (kavitasjon). At vi finn ord i NSO som er viktige i samisk samanheng, er svært forståeleg. Verre er det med dei ikkjeleksikaliserte samansetjingane. Desse er det i prinsippet uendeleg mange av, og redaktørane burde heller brukt kreftene på å få med fleire grunnord. Ofte fører NSO opp samansetjingar utan å føre opp dei ulike delane (*kalvingsland* og *kalvingstid*, men ikkje *kalving*, *kammerkollegie*, men ikkje *kollegie* (eller *kollegium*), *karantenetid*, men ikkje *karantene*, *hvitsnutedelfin*, men ikkje *delfin*).

NEEN har òg ein del samansetjingar NSO ikkje har, t.d. *kaffekanne* der NSO har *kaffepose*. I det store og heile er langt fleire av samansetjingane i NEEN leksikaliserte. For å få ein peikepinn om i kor stor grad dei to ordbøkene hadde funne leksikaliserte samansetjingar, køyrde eg dei to ordsamlingane ovafor gjennom eit ordretteprogram utan samansetjingsmodul. Ordretteprogrammet for bokmål i Microsoft Word 5.1 for Macintosh kjende att 103 av 121 ord i NEEN, eller 85 % av oppslagsorda, men berre 36 av 108, eller 33 % av oppslagsorda i NSO. Så sjølv om omfanget er omtrent like stort (21 000 oppslag i NEEN og 25 000 i NSO), er basisordforrådet i NSO langt mindre enn i NEEN. Sjølv om NSO inneheld 25 000 oppslagsord, kan vi ikkje vente betre dekning for det allmenne ordforrådet enn i ei lita ordbok på 7–10 000 ord.

2.2. Verb

Dei lengste ordartiklane i NSO er verbartiklar, men dei inneheld ikkje analyser av dei norske verba. I staden listar dei opp store mengder samiske verb som skil seg frå kvarandre ved at dei har ulik aksjonsart. Eit godt døme er artikkelen *gå* som vart sitert tidlegare. Verbet *ha* får ei handsaming motsett det *gå* fekk:

ha v. barggastyvvat, -v- (ha arbeidslyst), diehtalit (ha avtale, ha avtale innbyrdes), suitit, -itt- (ha råd til)

Til skilnad frå *gå*, som får bortimot ei heil side, står det ikkje meir enn dette om *ha* i NSO. Grunnen er lett å forstå: Samisk har ikkje noko verb som tilsvare *å ha* (det har ikkje dei andre finsk-ugriske språka heller). Då SNO vart snudd til NSO, var det berre tre samiske oppslag som hadde verbet *ha* først i forklaringa, nemleg dei tre samiske verba vi finn som omsetjingar av *ha* ovafor (trykkfeilen i *barggastuvvat* var ikkje der i SNO). Dessverre har redaktørane gjeve ut råmanuset som kom ut av snuoperasjonen, i staden for å skrive ein ny artikkel om dette sentrale verbet. Gode modellar vil redaktørane finne i ordbøker frå skandinavisk til finsk eller estisk.

Verbet *gjøre* er i pakt med prinsippet om alfabetisk ordna omsetjingar ført opp med *bargat* (arbeide) som første omsetjing, med *dahkahit* (forårsake) som andre, og først som tredje alternativ kjem den sentrale omsetjinga *dahkat*. Dei norske definisjonane avslører ikkje nokon skilnad på *bargat* og *dahkat*.

Avhengig av horisontal eller vertikal plassering skil norsk skarpt mellom *sette/stå* og *legge/ligge*. Engelsk og samisk har ikkje dette skiljet (*put, bidjat*). I og med at verbartiklane i NSO er ordna etter dei samiske og ikkje dei norske verba forsvinn denne distinksjonen. Verbet *bidjat* er ført opp begge stader, men eksempla som passar til *sette* finn vi under *legge*.

I norsk kan eit verb ofte vere både transitivt og intransitivt (eller det finst to homonyme verb, om ein vil), jf. *klossen velta / ho velta klossen, steinen rulla / ho rulla steinen*, men vi har òg *kubben*

brann / ho brende kubben. I samisk er slike veksingar alltid eksplisitt uttrykt med ulike verbformer. For å få fram dette bør ei norsk-samisk ordbok skilje systematisk mellom intransitiv og transitiv tyding av dei norske verba og gje dei ulike omsetjingane til samisk. Dette er ikkje gjort systematisk. Dei norske tilleggsforklaringane til dei samiske verba er ofte til lita hjelp i og med at det samiske verbet er sett om med verb som er tvetydige. For *rulle* får vi denne distinksjonen, men med ulike grunnverb (intransitiv *fierrat* vs. transitiv *jorahit*). For *velte* er forklaringa formulert slik at transitiviteten ikkje kjem fram: ”*gággat* (bryte, bryte el. velte opp) (...) *njeaidit* (felle, velte (noe stående, folk, trær))”. Om det er subjektet som veltar, eller som blir velta, forblir eit ope spørsmål. Verbet *skvette* illustrerer både problema med transitivitet og tydingsskilnader: Vi har den grunnleggjande skilnaden *søla skvetter / jeg skvetter søle*, og den avleidde tydinga *Per skvatt*. NSO har to oppslag **skvette**, eitt med 25 alfabetisk oppførde omsetjingar, og eitt med ei attgløymd 26. omsetjing. Med ei metodisk tilnærming kunne dei vore redigerte etter den semantiske strukturen til verbet **skvette**. Og viss redaktørane hadde gått bort frå prinsippet om å få med alle dei samiske orda sine i NSO, kunne dei rett og slett ha fjerna mange av dei. Alle samiske ord har ikkje norske tilsvarande norske ord. Dei høyrer ikkje heime i ei norsk-samisk ordbok, men desto meir i ei samisk-norsk.

Ei anna viktig verbgruppe er modale hjelpeverb, og desse er det òg vanskeleg å overføre rett frå språk til språk. Her er det i enno større grad enn elles viktig å systematisk skilje dei ulike tydingane frå kvarandre (jfr. tydingsskilnader som dei i setningane *Du må gå / Må du gå?* og *Han skal gå / Han skal vere dyktig, etter det eg høyrer*). NSO er til lita hjelp, for det vi treng er systematiske inndelingar av tydingsskilnadene i norsk. Samiske og norske modalverb er utforska i fleire avhandlingar og referansegrammatikkar, så her skulle det vere mogleg å kome vidare samanlikna med det vi finn i denne ordboka.

måtte v. ber’ret (burde), fertet (være nødt til); seahit, -d- (burde (om noe som er høyst påkrevet), *don seadašit guhká oadđit* du burde sove lenge (du trenger til det); hehttot (komme til å; måtte, bli nødt til)

skulle v. galgat, -lgg- (måtte (særlig i forbud); burde)

2.3. Preposisjonar

Preposisjonar har mange ulike funksjonar, og det blir ikkje lettare av at norske preposisjonsuttrykk ofte må setjast om med kasusformer i samisk. Og at der det ikkje er nok med kasus, er det oftare postposisjon enn preposisjon som skal til. Noko tilsvarande dei norske partikkelverba (verb + preposisjon) finst ikkje på samisk. Dette er derfor ei ordklasse redaktørane bør legge mykje arbeid i. Vi går gjennom nokre av dei mest sentrale norske preposisjonane, og startar med *av* og *fra*.

av pp. alde

fra pp. alde (av, fra over, fra (ved)), rájes (så langt som, (like fra, helt framme, på plass)

Etter NSO kan preposisjonane *av* og *fra* setjast om med same ordet (*alde*). I røynda betyr *alde* ’oppå’ og ’ned frå’, men i visse samanhengar kan det òg tilsvare ’av’. Gode og oversiktlege framstillingar av dei ulike tydingane fins i dei fleste ordbøker, det som absolutt må med, er AGENS-*av* (*Brevet vart skrive av Marit*) og KJELDE (*Bøtta er av plast*). At *alde* er ein postposisjon som krev genitiv, går ikkje fram slik artikkelen står no. I SNO er *alde* omsett med mange preposisjonar, m.a. *av*, og dermed blir resultatet av snuoperasjonen til NSO slik vi ser det her. I mange tilfelle svarer norsk *av* til kasus lokativ på samisk, og lokativ er ikkje eit oppslagsord i ei samisk-norsk ordbok. Når det ikkje blir skrive nokon sjølvstendig artikkel for *av*, manglar òg informasjonen om lokativ bruk.

Betre går det ikkje med *fra*. Setningar som desse er ikkje med: *Jeg er fra Kautokeino* 'Mun lean Guovdageainnus eret', *en gave fra meg til deg* 'skeaŋka mus dutnje'. Dei vanlegaste sambanda med verb og *fra* kunne òg ha fått plass: *si ifra*. Preposisjonen *i* manglar heilt i NSO. Eit godt førebilete her er NEEN, som har denne artikkelen for **i**:

i -s/-sse, sees, sisse **1** (*hvor?! kus?*) (*inne*) *i skapet* kapis, kapi sees; *i Norge* Norras; *han kjempet i krigen* ta vöitles söjas; *de stod med hendene i lomma* nad sisid käed taskus **2** (*hvor hen?!/kuhu?*) *han satte seg i bilen* ta istus autosse; *hun gikk i kjelleren etter poteter* ta läks keldrisse kartuleid tooma; *dra i krigen* sötta minema; *de stakk hendene i lomma* nad pistsid käed taskusse **3** (*når?! millal?*) *i mai* mais; *i vår* sel kevadel; *i fjor* möödunud aastal; *i ferien* puhkusel **4** (*hvor lenge?! kui kaua?*) *det regnet i fire dager* sadas neli päeva; *jeg ventet i to år* ootasin kaks aastat **5** *et skuespill i tre akter* näidend kolmes vaatuses; *et armbånd i gull* kullast käevõru **6** *språket i landet* selle maa keel; *den rikeste mannen i byen* linna kõige rikkam mees; *professor i historie* ajaloo professor **7** *jeg har vondt i hodet* mu pea valutab; *han holdt henne i hånden* ta hoidis tal käest kinni **8** *i og for seg* iseenesest

Åtte ulike tydingar er kanskje i overkant, men til stor hjelp for den som skal produsere det eine eller andre av dei to språka. For *med* har NSO to oppslag:

med *ad./pp.* miel', mielde (fulgt av; hos, ved; langs, langs med, langs etter, bortover, nedover; sammen med; i overenstemmelse med, etter; omkring i, omkring på, fra den ene... til den andre; med benyttelse av, i løpet av)

med *pp.* báras (i el. ut av noens selskap, varetekt, vold; i el. ut av den tilstand å være i lag med, utsatt for, under ledelse av, være opptatt med noe)

Her kan *mielde* tyde m.a. 'sammen med', og *báras* m.m. 'i den tilstand å være i lag med'. Det går ikkje fram at *med* i denne tydinga ofte bør setjast om med komitativ. Instrumental bruk (*skrive med penn* 'čállit beannain') er heller ikkje med. Derimot får vi ei lang rekke omsetjingar av *mielde* til norsk, utan døme, utan kontekst, utan nokon ting. Bakgrunnen for at det er to oppslag er at *báras* er postposisjon, mens *mielde* også kan vere adverb. Her blir det ikkje kasta lys verken over *med* eller over dei samiske omsetjingane.

Preposisjonen *om* og subjunksjonen *om* har fått kvart sitt oppslagsord:

om *ad./pp.* birra, geažes, geahčen, nago...de

om *k.* go, go, jes, jis, joas, jos, juos ~ jus ~ joas, jus, sahte

NSO gjev ingen døme eller tilleggsinformasjon. Det krev derfor stor grammatisk innsikt å forstå kva som er skilnaden berre ut frå forkortingane *ad./pp.* og *k.* Ein norskspråkleg brukar veit heller ikkje at *birra*, *geažes* og *geahčen* – i motsetning til *nago ... de* – er postposisjonar som styrer genitiv, at *birra* passar i uttrykk som *jeg snakker om deg* 'mun hálan du birra', mens *geahčen* uttrykker *om* i uttrykk som *om ei uke* 'vahku geahčen'. Kva som skal plasserast før, etter og mellom *nago* og *de* går ikkje fram, og heller ikkje om tydinga skil seg frå den til *birra*. Eit eksempel ville vist at *nago ... de* er plassert under feil oppslagsord, det skal inn under **om** *k.* For subjunksjonen *om* lurar vi på korfor *go* og *jus* er oppført to gonger, og vi saknar døme som viser den syntaktiske bruken. Subjunksjon *om* blir brukt både i spørje- og vilkårssetningar (*jeg lurar på om det fins liv i verdensrommet; om du kommer, går jeg*). I samisk blir *go* brukt som innleiar av spørjesetningar, og dei andre oppslagsorda blir brukt som vilkårssubjunksjonar. Dette må fram, mellom anna fordi *go* har andre og langt viktigare funksjonar.

over *ad./pp.* ala, alde, badjelii, bajil

på *ad./pp.* ala ~ nala (tilsteds), alde ~ nalde (påsteds), badjelii ((hen) på, *lihkohisvuolta bodii mu badjelii* (ulykken kom over meg), naleš (på, oppå), vádjit (om klokka), váile ~ váili (om klokka), vuostá ~ vuostái (mot, imot, på)

på *pp.* ala (tilsteds), alde (påsteds)

Vi lurer på korfor det er to oppslag med forkortinga *pp.* for *på*, særleg når alle opplysningane i det siste oppslaget allereie er med i det første. Distinksjonen ”tilsteds” / ”påsteds” blir ikkje eksemplifisert. Eit døme som *fem på åtte* manglar òg. Derimot får vi under **på** eit døme som viser korleis preposisjonen *over* kan brukast på samisk. Ikkje berre saknar artikkelen om *over* eksempelsetninga ”*lihkohisvuolta bođii mu badjelii* (ulykken kom over meg)”, det manglar også informasjon om skilnaden på *ala* og *alde*. NSO burde fortalt korleis dei ulike tydingane av *på* og *over* skal uttrykkjast på samisk.

til *ad.* báldii (til ved siden av), das’sá, das’sái, das’sáži (inntil den tid, til den tid), mañimustá ~ máñemustá (til sist), loahpagassii ~ loahpagassii (til slutt)

til *k.* das’ságo, das’sážiigo

til *pp./ad.* lusa (*boađe mu lusa* kom til meg), ráđjai ~ ráđjái (helt til, *gitta láse ráđjai* helt til vinduet)

For *lusa* og *ráđjai* går det via eksempelsetningane fram at dei er postposisjonar som tar genitiv, dei andre omsetjingane får vi ikkje nokon informasjon om. Det går heller ikkje fram at preposisjonen *til* ofte må omsetjast med kasus i samisk, t.d. *Eg dreg til Tromsø* ’Mun vuolggán Romssii’. Ei anna tyding som manglar, er possessiv til: *Dette er bilen til Marit* ’Dát leat Máreha biilla’. Indirekte er det vist til *til* i tidsuttrykk, men utan døme. Det andre av dei tre oppslaga for *til* er det ikkje lett å bli klok på. Det faktum at *k.* manglar i lista over forkortingar gjer det ikkje lettare.

2.4. Andre lukka ordklasser

For **han** og **hun** oppgjev NSO *son*. Det som ikkje blir sagt, er at *dat* blir brukt vel så ofte, og at fordelinga dei i mellom i visse tilfelle fører til tydingsskilnader. Jf. Nickel 1990:119: *Son/dat áigu vuolgit* ’han skal reise’, men *Lemet logai, ahte dat/son ii máhte vuodjat* ’Klemet sa at han (en annen)/han (Klemet) ikke kunne svømme’. Pronomenet *det* får følgjande artikkel:

det *p.* dat, dát (*gasg. dán*), mii (*g.sg. man*)

Her er det mykje som ikkje blir sagt. Nærast grunntydinga til *det* kjem vel samisk *dat*, mens *dát* ofte tilsvarar *dette*. Ordet *mii* er spørje- og relativpronomen, og tilsvarer norsk *det* berre i relativsetningar (*det som...*).

Refleksive pronomen i norsk er kompliserte, og svært ofte må vi i samisk ty til omskriving med eit refleksivt verb. I og med at utgangspunktet for NSO er SNO, får fenomen som ikkje finst i samisk ei dårleg handsaming i NSO. Slik også her: Oppslagsordet **seg** manglar heilt i NSO. Artiklane for *sjølv* og *selv* er identiske i staden for at den eine viser til den andre.

sjølv *p.* iehčan, ieš (pl. ieža), ieža, jieš-, jiehča-, iehča-, jieča-, ieža- (står til et substantiv el. pronomen for å framheve at det nettopp er det som substantivet el. pronomenet betegner, det er snakk om)

Slik skriv ein ikkje ordbok. Sjølv om vi ser bort frå at det ikkje blir gjort greie for skilnaden mellom dei 8-9 formene, at det ikkje blir sagt at det skal komeit possisivsuffiks og ikkje t.d. eit pronomen etter bindestreken i *jieš-*, så kan vi ikkje sjå bort frå at det som står i parentes ikkje gjev opplysningar verken om bruken av *sjølv* eller om bruken av *iehčan*. Ordet *sjølv* blir brukt på fire måtar på norsk: aleine, i lag med *seg*, i lag med eit personleg pronomen, og som del av subjunksjon (*sjølv om*). Alle måtane må eksemplifiserast og få samiske ekvivalentar, t.d. slik: **1.** *Sjølv Per bør forstå*

dette. Dette bør dere klare sjøl. 2. Per beundrer seg sjøl, Per skriver om seg sjøl. 3. Vi fortalte Per om han sjøl. 4. Sjøl om det er vanskelig, kan det gjøres.

For ein del av adverbiala er det lite informasjon å hente, jf.

der *ad.* daiggo, daigo, dainnánaga, dakko, das, dasa, die, diebbelačča ~ diebbelaš diebbelaččas, diebbelažžii, dibbelii, diebbeliidda, diebbelis, die-doppe, diehko, dieiggo, dieinnánaga, diekko, dieppánaga, dieppe, diestána(ga) ~ diesttán, doo, doigo, dokko, doppe, doppe, duo, duobbelis, duoigo, duokko, duoppánaga, duoppe, gos

I og med at dette ikkje er ei ordbok for å lære seg norsk, er det vanskeleg å forstå kva som er meininga med denne ordartikkelen. Korleis skal brukaren kunne velje mellom desse 33 alternativa? Langt betre har det gått for *her*:

her *ad.* daiggo (heromkring, der; deromkring) daigo (der, derforbi, herforbi), dakko (der, akkurat der), dasán(aga) (akkurat her, just her, nettopp her), dasttán(aga) (like ved), dá, dáiggo (etsteds heromkring) dáigo (heromkring), dáinnánaga (akkurat her, just her (om sted)), dáikko, *dáikko bokte* her forbi, denne veien her, dáppe (herfra), die, diehke (dit)

Svært ofte blir det ført opp to eller jamvel tre versjonar av same oppslagsord, t.d. slik:

tettsittende *a.* lávgat:d#lávges, spanas, -tn-#spatna ~spatnat:d#-is ~spadnes (tettsittende, fin elegant om klær)

tettsittende *ad.* lávga

tettsittende *at.* lávgalas

Om ordboka hadde teke utgangspunkt i norsk, ville ho ha komme unna med eitt oppslagsord. Det er nemleg snakk om éi tyding, og ikkje tre. Men òg med utgangspunkt i samisk er løysinga uheldig. Det krev ein del grammatisk innsikt å sjå av forkortingane *a.*, *ad.* og *at.* korleis dei ulike orda skal bli brukt. Eitt oppslagsord og omsettingar med eksempelsetningar som viser skilnaden, hadde vore betre.

I og med at NSO inneheld mykje ensyklopedisk kunnskap (jf. avsnitt 2.8 nedanfor) får ein del grammatiske ord, som t.d. konjunksjonane, grammatiske forklaringar:

eller *k.* dahje ~ dahe (sideordnende, disjunktiv konjunksjon: brukt for å sideordne to ledd som gjensidig utelukker hverandre (eksklusiv disjunksjon); brukt for å binde sammen ledd som betyr det samme), dahjege ~ dahege, daikke, dehe, dehege, vai (i disjunktive spørsmål; en sjelden gang kan slike spørsmål ha mer enn to ledd)

Det som trengst her, er eksempelsetningar for å skilje dei ulike tydingane.

2.5. Substantiv

Den ordklassa NSO handsamar best, er utan tvil substantiv. Det er her ordboka har noko nytt og viktig å tilføre, og det er her ho er mest til å stole på. Ser vi bort frå dei norske tilleggsforklaringane i parentes, gir oppslag som *askeladd*, *blikkboks*, *blokkfløyte*, *dugnad*, *frossenfisk*, *kremmerhus*, *krikkand*, *krumkakejern*, *lånepond*, *mødrehygienekontor*, *myndighet*, *myntreform*, *sibirgraslauk*, *slåmaskin*, *statuett*, *vaskeri*, *vaskeservant*, *verneombud*, *vikar* brukaren dei opplysningane ho treng for å uttrykkje seg på samisk. Her og der er det manglar i omsetjingane, sjølv sagt. Oppslagsordet **vitnemål** får artikkelen ”duodaštus (bekreftelse, vitneutsagn)”. Her saknar eg den spesialiserte tydinga ”eksamensvitnemål”. At *duodaštus* kan brukast, får vi ikkje opplyst.

Som regel er den semantiske strukturen til substantiv langt enklare enn for verb. Verda rundt oss er avgrensa i ting, og ulike språk har ord for å vise til desse tinga. For substantiv med meir abstrakt

tyding er det langt frå like enkelt, men i og med at norsk og samisk blir snakka i same språksamfunn, er ofte dei same omgrepa leksikaliserte på same måte. Ordet *kontantstøtte* kan setjast direkte om til samisk og gje meining, i alle fall for norske samar. Når det gjeld metaforisk bruk av substantiv, er det annleis. Sentrale, konkrete substantiv blir ofte brukt i abstrakte tydingar i meir eller mindre faste uttrykk som blir meiningslause ved ei direkte omsetjing. Døme på slike kulturelt sentrale ord i norsk er *fisk* og *graut*. Uttrykk som *trives som fisken i vannet*, *frisk som en fisk*, *verken fugl eller fisk*, *ta for god fisk*, *være fast*, *slapp*, *løs i fisken* og *gå som katten om den varme grauten* (alle frå Bokmålsordboka) manglar i NSO, og vi får dermed heller ikkje tilsvarende samiske uttrykk.

2.6. Radikalt og konservativt bokmål i oppslagsorda

Bokmål har ordpar der det eineordet har dansk og det andre norsk form. I NSO får desse ikkje noko systematisk handsaming. For nokre av dei ser artiklane ut til å vere skrivne heilt uavhengig av kvarandre. Eit godt døme er paret **feit/fet**, som får ulik handsaming. Andre gonger er artikkelen kopiert over frå eitt oppslag til eit anna. Særleg når slike ord opptrer i mange samansetjingar, blir dobbeltoppføringa svært plasskrevjande.

2.7. Ikkjeeksisterande norske ord og manglar i ordforrådet

Her og der finn vi artiklar for ikkjeeksisterande norske ord, som verba *kikre* og *konserve*, og substantiva *selfot*, *hagesyvsover* og *gåer*. Dei ser ut til å vere "ordboksord" i bokstavleg meining: Frå Sammallahtis samisk-finske ordbok frå 1989 har først SNO vorte laga, der "selfot", o.l. har komme inn som norske ordforklaringar omsette frå finsk. Deretter vart ordboka snudd, og resultatet er ei ordbok med mange artiklar om ord som rett og slett ikkje finst i det norske språket. Eit døme er dette:

mellomvokal *a. voká laidgaskasaš*

Det norske oppslaget er eit substantiv. Det samiske *voká laidgaskasa^a* tyder 'noko som er mellom vokalar' og viser til intervokaliske konsonantar. Ordet *mellomvokal* er ikkje leksikalisert på norsk, men det må alle fall vere ein slags vokal. At dette oppslagsordet skal stå i SNO er greitt. Problemet oppstår når det samiske ordet skal vere med i NSO, dvs. når det er det samiske ordforrådet og ikkje det norske som styrer utvalet av norske ord. Resultatet kan ikkje bli vellukka. Det fører på andre sida til hol i det norske ordforrådet. Eit ord som **stamfar** manglar, derimot finn vi **stammor**. Vi finn ikkje **bukse**, derimot "**bukser** *s. buvssat* (pl.)". Grunnen til at fleirtalsforma av det norske ordet er brukt, er at i samisk, som i finsk, er dette ordet plurale tantum. Denne skilnaden mellom norsk og samisk blir viska ut. Det som svarer til *buvssat*, er nettopp *bukse*, og ikkje *bukser*. Oppslagsform i eintal og ei eksempelsetning hadde fått fram dette, t.d. slik: *hvor er buksa mi? 'gos leat mu buvssat?'*. Infinitivsmerket **å** manglar. Det finst ikkje i samisk, men fortener likevel eit oppslag, jf. handsaminga det får i NEEN:

å (*infinitiivi tunnus*) *å lese er morsomt* lugeda on mõnus; *jeg lærte å lese* õppisin lugema; *for å lese bøker* selleks et raamatuid lugeda; *uten å lese bøker* raamatuid lugemata; *ved å lese bøker* raamatuid lugedes; *etter å ha lest en bok* peale ühe raamatu lügemist; *å leve er å lide* elada tähendab kannatada

2.8. Dei norske definisjonane

Til skilnad frå dei fleste andre tospråklege ordbøker inneheld NSO norske forklaringar til oppslagsorda, i tillegg til dei samiske omsetjingane. Desse norskspråklege parafasane tar stor plass. Bortimot 60 % av dei 700 sidene er i røynda ei norsk-norsk definisjonsordbok. Stundom skil desse

forklaringane mellom ulike tydingar av det norske oppslaget og er då for så vidt til nytte, sjølv om gode eksempelsetningar ville vore betre. Men også der det berre er ei samisk omsetjing, eller der den norske forklaringa ikkje skil mellom ulike samiske tydingar, får vi norske forklaringar. Mykje plass går dermed med til forklaringar på eit språk brukaren ikkje er interessert i, forklaringar som ofte er reint tautologiske. Her er eit tilfeldig knippe:

alkoholfri (uten alkohol, rusfri), *allemannseie* (vanlig eiendel [sic!]), *alterkalk* (beger til altervin), *angriper* (en som går til angrep), *appetittvekker* (noe som skal vekke appetitten, aperitiff), *arbeidervern* (lovfestet vern av arbeidstakere), *arbeidsevne* (evne til å arbeide), *arbeidsfordeling* (fordeling av arbeid), *dagsreise* (reise eller strekning som tar én dag), *hjemmespråk* (språk som snakkes hjemme), *solskinn* ((klarvær med) skinn fra sola), *speildåse* (dåse med speil), *testikkelpung* (hudpung bak penis som inneholder testiklene), *testveg* (veg der en tester kjøretøyer),

Andre forklaringar er kjenneteikna ved at ordboksforfattaren har late assosiasjonane flyte fritt (jf. oppslaget *kasse*). Eit karakteristisk trekk ved mange av desse forklaringane er at dei er ensyklopediske av natur. I staden for å vere ei ordbok, går NSO over til å bli eit (norskspåkleg) leksikon. Eit par tilfeldig valde døme er *høytrykkspyler*, *håkjerring* og *solar vind*.

høytrykkspyler (spyler med arbeidstrykk over 20 kp/cm), *håkjerring* ((normalt 3-4 m lang) hai med høyt urinstoffinnhold i kjøttet av familien Scymnidae, *Somniosus microcephalus*); *solar vind* (solvind: en strøm av partikler utover fra Solen, utgjøres av elektroner, protoner, en mindre del av alfapartikler og tyngre kjerner. I Jordens avstand er densiteten 1-10 partikler pr. cm og hastigheten ca. 400 km/s. Når koronahull opptrer, kan vinden øke til storm, densiteten blir 100-1000 partikler pr. cm og hastigheten større enn 1000 km/s)

Av desse ordartiklane er spesielt den siste graverande, både fordi han er lang og fordi nøyaktig den same forklaringa kjem att to spalter lenger ute under oppslagsordet *solvind*. Ei ordbok skal gje tydinga til ord slik dei opptrer i daglegspråket, og vise kva kontekstar dei kan og ikkje kan gå inn i. I tillegg kan ho gje definisjonar av orda slik dei er i bruk innafor visse fagfelt, med opplysning om kva fagfelt det gjeld. Men det ei ordbok ikkje skal gje, er leksikonkunnskap. Solvind er solvind. Faget vårt er ikkje astronomi, det er leksikografi, læra om kva tyding orda i språket har for talarane av det språket.

3. Dei samiske omsetjingane

3.1. Informasjon om bruk av orda

Jf. oppslagsordet *foredrag*:

foredrag s. sáhka, -g- (muntlig framstilling av et visst emne, forelesning), logaldallan:m (det å foredra; framføringsmåte, diksjon; forelesning)

Kva heiter så *Eg skal halde eit foredrag* på samisk? Det går ikkje fram verken av denne artikkelen eller av **holde**. Sammallahti 1993 har eimindre ordrik løysing (for finsk-samisk) som gjev den informasjonen vi treng:

esitelmä ovdasáhka, sáhka [foredrag]

esitelmäidä doallat ovdasága [halde foredrag]

I NSO manglar slike opplysningar, og ordboka fungerer dårleg som produksjonsordbok.

3.2. NSO i forhold til Konrad Niensens ordbok

Konrad Niensens monumentale *Lappisk ordbok* har gjeve bidrag til NSO to gonger, først indirekte, som førelegg for Sammallahntis *Saamelais-suomalainen sanakirja* frå 1989, som er grunnlaget for SNO, førelegget til NSO, og deretter direkte, ved at redaktørane av NSO har gått til Nielsen og "sammenholdt og komplettert". Fleire stader tar denne kompletteringa form av rein avskrift, eks.:

sutre v. *biegádit* (jamre (plutselig), klage (plutselig)); *biehkut*, -g- (klynke og klage, jamre, klage); *duikudit* (klage); *hiŋkit*, -ŋkk- (snufse); *luoillistit* (klage); *nuvvat*, -v- (gi uttrykk for misnøye med sin part, med det man har fått, med sin fortjeneste, med utbytte av fiske eller jakt, etc. (ofte brukt om en som vil holde det hemmelig, hvor meget vedk. har fått, tjent eller eier)); *geafes olmmoš nuvvá duođaid, jábálaš olmmoš fas nuvvá headheapmin, duššiid* et fattig menneske sutrer merd god grunn, en som er velstående derimot sutrer unødig); *headheapmin* uten grunn; *rutnat*, -n- (småsutre (om barn og kreaturer som vil ha mat)); *rudnet* (småsutre (om ku som vil ha mat))

I denne artikkelen er teksten frå og med *nuvvat* direkte avskrift frå Nielsen. Slik avskrift finst rundt om i resten av ordboka også. Med litt trening går det fint å kjenne att den litt arkaiske stilen hans. Med all respekt for Nielsen og innsatsen hans for samisk leksikografi er eg sterkt i tvil om direkte avskrift er ei god løysing. . Særleg er eg i tvil når det gjeld ei norsk-samisk ordbok. Nielsen var ein talsmann for utforskinga av det samtidige daglegspråket, til skilnad frå særleg dei finske kollegaene som var meir ein-sidedig interesserte i å rekonstruere det finsk-samiske urspråket.

3.3. NSO som normativ ordbok

I forordet skriv forlaget:

Lånord som ikke bør brukes av hensyn til bevaring av det samiske språket, er merket med stjerne (*) og i noen tilfelle er det etter en pil (->) anført et passeligere ord.

Slike ord er det ikkje mange av, eitt av dei er *gekset* for **oppfinne**, eit lånord frå finsk (*keksiä*). Korfor det skulle vere verre enn t.d. *vearstá* for *verksted* (som ikkje får stjerne) er uklårt. SNO har langt fleire stjerneformer, men dei er systematisk fjerna frå NSO. Jf. desse ordpara:

SNO: **gráve** (*) s. grøft
grávet (*) v. grøfte

NSO: **grøft** s. goivvohat: -hk-, -g-, rávaroggi, -kk- (...)
(Oppslagsordet **grøfte** manglar i NSO)

På same måten er norske spontanlån i samisk, som ein kan høyre i sameradioen kvar dag, stort sett ikkje med i NSO. Denne normative praksisen er forståeleg. Fri masseimport av norske ord i samisk vil i første omgang representere eit trugsmål mot einskapen mellom samisk i Noreg og Finland, og i siste instans mot samisk sjølv.

Derimot skriv NSO pliktoppfyllande opp ortografisk variasjon i staden for å nytte høvet til å vere normativ. Til dømes i valet mellom *y* og *i* i lånord finn vi begge variantane (*analysa* ~ *analiisa*). I dei tilfella der ulike skrivemåtar ikkje speglar uttalevariasjon, bør variasjonen vekk.

Meir komplisert er det der ulike skrivemåtar speglar dialektvariasjon. Dette er eit viktig spørsmål for alle språka som ikkje har eit normsentrum sterkt nok til å diktere kva som skal vere "rett" og "gale". I og med at nesten samtlege av verdas språk er i denne situasjonen, er det ei stor utfordring, både for språkplanlegging generelt og for ordboksforfattarar. NSO går ikkjeinn for å vere normativ. For **plog** finn vi t.d. *ploga* ~ *plokka* ~ *plova* ~ *pluga*. Her får verkeleg alle sitt. I den grad Samisk Språkråd normerer skrivemåten for slike ord, bør vedtaka deira spegle seg i ordboka.

Nordsamisk skriving i Finland haddetidlegare *ptk*initialt i ord etter finsk mønster (*sámekiella*), mens Noreg og Sverige hadde *bdg* etter skandinavisk mønster (*sámegiella*). Med felles nordsamisk rettskriving i 1979 fekk vi det skandinaviske mønsteret, med to unntakstypar: Lånord med ikkje-samisk fonotaks held på *ptk* som forbokstav: *politihkar*, *teknologiija* (og ikkje *bolitihkar*), mens nye lånord, som i prinsippet har ei samisk fonologisk form, har doble skriftformer, grovt sett med *ptk* i aust og *bdg* i vest: *bálbma* ~ *pálbma* (palme), *boasta* ~ *poasta* (post), *bumpa* ~ *pumpa* (pumpe). Både SNO og NSOfører opp alle dobbeltformene. Dei kunne spart plass ved å føre opp berre *ptk*, men med informasjon i forordet om at det er mogleg å skriving *bdg*. Om samisk treng normering her, er eit komplisert spørsmål. Ei einheitleg skriftform gjer det lettare å kjenne att skriftbiletet, men ein brei normal sikrar alle dialektane ein plass i skriftspråket.

Leksikalsk variasjon er ei anna sak. Innanfor det samiske språkområdet finn vi ofte ulike ord for same omgrep, eller vi finn at same ord har ulike tydingar, på same måten som mellom ulike former av skandinavisk. Denne variasjonen er stort sett godt representert i ordboka. Hadde vi fått informasjon om kor dei ulike formene blir brukte, ville det vore endå betre. Eit par stader får vi det rett nok, men det er unntaket heller enn regelen:

madrass s. bolsttar, -lst- (i øst) (...) guoddá, -tt- (i vest)

pute s. (...) guoddá, -tt- (pute i Polmak og Karasjok, madrass i Kautokeino)

Samanlikna med Konrad Nielsens konsekvente system er dette eit steg attende. Han utstyrte alle ordboksartiklane med forkortingane P, Kr og Kt, for Polmak, Karasjok og Kautokeino. Det kompakte systemet gjorde det mogleg å gi heimfesting i heile ordboka. For brukaren er meir informasjon alltid betre enn mindre I praksis er det svært arbeidskrevjande å gjennomføre heimfesting i praksis, for den geografiske fordelinga av ulike leksem må ein føre opp kvar gong. Men er det ressursar til å føre opp leksikalsk geografisk variasjon, bør det òg vere ressursar til å gje i det minste ei grov heimfesting. Det kommunebaserte systemet til Nielsen blir for tungvint, men ei inndeling i austleg-vestleg og indre-ytre burde vere mogleg, liksom det i dag står forkortingar med informasjon om ulik bruk av orda i Sverige, Noreg og Finland.

4. Grammatikk

NSO er ei asymmetrisk ordbok med grammatiske opplysningar berre om dei samiske orda. Det einaste som blir sagt om dei norske orda er ordklasse, og denne informasjonen er der for å skilje mellom ulike tydingar (*kaste* s. / *kaste* v.). Der norsk og samisk ordklasse skil seg frå kvarandre, får det norske ordet samisk ordklassemerke, og når eit norsk ord er sett om til samisk med fleire tydingar av ulik ordklasse, blir det norske oppslagsordet splitta i like mange ordartiklar. Oppslagsorda *analfabet*, *bøyning* og *hundrings* er t.d. alle markerte som adjektiv fordi dei samiske oppslagsordai SNO er adjektiv. Dette er forvirrande.

Det er ikkje snargjort å leggje inn grammatisk informasjon for dei norske orda. Eit vedlegg med bøyingsparadigme og ei liste over bøyingsmønsteret til sterke verb vilstraks gje ei meir allsidig ordbok for ein liten arbeidsinnsats. Det finst nok også norske samar som vil setje pris på å få denne informasjonen lett tilgjengeleg. Informasjon om genus og bøyingsklasse hadde heller ikkje vore av vegen, sjølv om det krev meir arbeid.

4.1. Forkortingane

Det er forkortingar i boka som ikkje står i lista over forkortingar. I og med at alle forkortingane er kursivert burde det vere mogleg å dra dei ut av teksten maskinelt. Ein slik prosess ville òg avslørt ulike forkortingar for same fenomen, t.d. *gen.*, *gasg.* og *g.a.* brukt om kvarandre (dei to første står forklart, den siste ikkje). Metaspråk varierer også, i forkortingslista finn vi at ein del forkortingar er samiske (t.d. brukast begge dei synonyme forkortingane *osv.* og *jna.* (ja nu ain)). Dette doble metaspråket gir òg opphav til forvirring, vi har t.d. samisk *ol.* entall (singular)/ men norsk *o.l.* 'og lignende'. *obsol.* tyder "gammeldags/boarásnuvvan", men kva det er ei forkorting for, får vi ikkje vite.

5. Vedlegga

Ordboka inneheld ei nummerert liste over bøyingstypar, og paradigme for delar av dei. Lista er ein direkte kopi av oversynet i Sammallahti 1989, overskriftene er sette om frå samisk til norsk. I samisk er det nesten alltid mogleg å finne rett bøyingstype ut frå stammeutlyd, dei få tvilstilfella er det mogleg å skilje frå kvarandre med hjelp av konsonantvekslinga mellom nominativ og genitiv: *beana*, *-tn-*; *biilla*, *-l-*, osv.

Det som skil NSO og SNO frå dei samisk-finsk-samiske førelegga, er at dei ikkje inneheld ein stadievekslingstabell. Størst er saknet i SNO, men også i ei produksjonsordbok som NSO trengst denne tabellen.

Samanlikna med tovegsordboka mellom samisk og finsk (Sammallahti 1993) manglar NSO også ei oversikt over stadnamn, norske namn med samiske ekvivalentar. Listene finst tilgjengelege. Viss det er plassomsyn det står på, kan dei gjerast svært kompakte. SNO har eit slikt vedlegg. Ei nytgåve av NSO vil vere eit fint høve til å komplettere stadnamnlista med fleire samiske namn, framfor alt fleire namn frå andre samiske område enn indre Finnmark.

Vedlegget kunne òg hatt ein meir fullstendig samisk minigrammatikk, t.d. med bøyinga av personlege pronomener og andre funksjonsord. Den estiske grammatikkdelen i NEEN er eit godt døme på korleis det kan gjerast for eit språk som minner mykje om samisk.

6. Trykkfeil, layout, osv.

Det går på mange vis fram at dette er første utgåve. Mange ting kunne det ha vore rydda opp i ved ei siste gjennomlesing før trykking. Eitt døme er den ujamne handsaminga av det norske alfabetet. Bokstavane *a*, *b* er ikkje lista opp, vi har *c-ord*, *d*, frå og med *e* og eit stykke utover heiter det *e-bokstav*, *f-bokstav*, osv., og frå og med *t* er det meir tilfeldig. Grunnen til dei sære omgrepa *f-bokstav* (det heiter "bokstaven f" på norsk) er nok den at Sammallahti 1989 inneheld dei finske termene *f-kirjain*, *s-kirjain*, osv. Desse har først vorte direkte sette om til *f-bokstav*, osv. i SNO, og deretter forfremma til oppslagsord i NSO.

Redaktørane har tydelegvis brukt eit vanleg alfabetiseringsprogram for norsk. I slike program blir *aa* alfabetisert som *å*, noko somt.d. fører til at *kassaapparat* blir alfabetisert som *kassåpparat*, og dermed umogleg for brukaren å finne.

NSO er svært forsiktig med typografiske effektar. Oppslagsorda er sette med halvfeite typar, og dei norske kommentarane til både norske og samiske ord er skilde ut med parentes. Dei få samiske eksempelsetningane står i kursiv. Ut over dette er dei til dels lange ordartiklane ikkje delte opp på nokon måte. Kombinert med ujamn høgremarg gjer det NSO til ei tunglese bok. Lesarvennleg er det at boka er sett med større typar enn det som er vanleg i ordbøker, men alt i alt har boka altfor lite typografisk struktur. Neste utgåve bør innføre nummerering av dei ulike norske tydingstypene, med nummer i halvfeite typar, slik som i NEEN, og skilje meir systematisk mellom målspråk og kjeldespråk.

Ordboka inneheld ein god del trykkfeil. Ei grundigare korrekturgjennomlesing før trykking hadde vore bra. No kan ein like gjerne revidere oppslagsartiklane først og så lese korrektur på det som står att etterpå.

7. Vurdering og konklusjon

Arbeidet med å lage nye og betre norsk-samiske ordbøker bør få ein breiare basis. Dei store mengdene med parallell norsk-samisk tekst (norske sakspapir, utgreiingar o.l som er sette om til samisk) bør systematisk utnyttast for å kartleggje norske termar og samiske omsetjingar.

Korleis bør ei ordbok frå majoritets- til minoritetsspråk lagast? Det prototypiske minoritetsspråkssamfunnet har ei ordbok frå minoritetsspråket til majoritetsspråket, mens ei ordbok frå majoritetsspråket til minoritetsspråket som regel manglar. Det å ta ei samisk-norsk ordbok, og bruke datateknologi til å konvertere henne automatisk til norsk-samisk, er dermed døme på det arbeidet mange språkssamfunn har framfor seg, og det er ingen tvil om at SNO-manuset har spart redaksjonen for mykje arbeid i samband med NSO.

Resultatet av snuoperasjonen illustrerer samtidig problema med denne metoden. Vi må ikkje forveksle resultatet av snuoperasjonen med ei ferdig ordbok. Det er det som har skjedd i dette tilfellet. I staden for å bruke ressursane på dette sentrale redigeringsarbeidet, har forfattarane brukt mykje tid - og mesteparten av plassen i ordboka – til å fylle på med ensyklopedisk informasjon om dei norske oppslagsorda.

Ein annan negativ konsekvens av å snu ei ordbok er det store talet på ”synonyme” ord. Men denne rikdommen er ikkje ekte. Det er ikkje sant at *gå* har 28 tydingar på norsk, og viss det har det, har det heilt sikkert ikkje dei 28 tydingane vi finn i NSO. Og om det er slik at det finst 33 ord i samisk som alle kan omsetjast med *der*, inneber ikkje det at det norske ordet *der* har 33 ulike tydingar. Vi må ta kvart einskild oppslag alvorleg, og systematisere dei ulike tydingane til dei *norske* oppslagsorda.

Eit ope spørsmål er kven som eigentleg er målgruppa for denne ordboka, og kva konsekvensar val av målgruppe bør få for utforminga av ordboka. Viss vi gjer som redaktørane, og ser bort frå finske samar som vil lære norsk, står vi att med to grupper: samiskspråklege brukarar som treng samiske termar for omgrep frå det (norske) storsamfunnet, og norskspråklege som vil lære seg samisk. Begge desse gruppene treng ei *produksjonsordbok*, og det er usikkert om dei to gruppene eigentleg er så ulike. På eitt punkt oppfyller NSO kravet til ei produksjonsordbok: Ho gjev informasjon om stadievekslingsmønsteret i dei samiske orda, og om attributtform for adjektiva. Dette er bra, men i tillegg treng vi eksempel på bruken av orda.

For ei norsk-samisk ordbok må utgangspunktet vere det norske ordforrådet. Til ei ny utgåve av

NSO må dermed forfattarane ta utgangspunkt i norske ordbøker. Eit slikt arbeid kan automatiserast langt på veg. Når det er gjort, er det tid for å utvide ordforrådet på ulike område, særleg område relevant for norsk-samisk samkvem.

Trass i innvendingane mot NSO står samisk no betre rusta enn før. Grovt rekna ein tredel av artikkane i boka er det ikkje noko å utsetja på. Eg tenkjer her på substantiv med klårt avgrensa tydingar, som ”**byggek kontroll** s. huksendárkkisteapmi, -m-”. Her ligg den viktigaste funksjonen til NSO slik ho er i dag. Om vi ikkje har fått ei ordbok som fortel om sentrale drag ved norsk, eller om korleis ein norsk tekst kan bli sett om til samisk, så har vi i det minste ei ordbok som listar opp norsk-samiske terminologiske ordpar på mange fagområde.

Med NSO har det dermed endeleg komme ei mellomstor ordbok frå skandinavisk til samisk, ei ordbok som inneheld litt meir enn det grunnleggjande ordforrådet. Vektlegginga på administrativt ordforråd og ord for primærnæringane, særleg reindrift, gjer boka til ein viktig reiskap i det daglege arbeidet med å produsere samisk tekst. Det er framleis ein lang veg fram til ei god ordbok, men fem år etter at Samisk-norsk ordbok kom ut, har vi i det minste fått ei norsk-samisk ordbok. Denne ordboka er langt betre enn inga ordbok. La oss glede oss over det, og samtidig håpe at neste opplag blir betre enn det første. Forlaget om attendemeldingar for å kunne oppdatere ordboka. Som det har gått fram av denne meldinga, håpar eg dei gjer noko langt meir enn berre å utvide ordtilfanget. Eg vil fjerne dei norske tautologiske forklaringane og synonyma, og erstatte dei med eksempelsetningar eller frasar som viser korleis orda blir brukt. Eg håpar òg at dei gjennomfører konverteringa frå samisk-norsk til norsk-samisk fullt ut, og omset norsk til samisk heller enn samisk til norsk dei gongene dei spanderer på seg eksempelsetningar. I alt for mange tilfelle fungerer førsteutgåva av NSO som ei samisk synonymordbok med norske oppslagsord. Vi får håpe at det snart kjem både ei stor einspråkleg samisk ordbok og ei samisk synonymordbok, så NSO kan få lov til å vere berre det tittelen lovar, ei ordbok som set om frå norsk til samisk. Vi får òg håpe at dei samiske leksikografiske miljøa tar seg tid til ein diskusjon om leksikografiske grunnprinsipp før dei gir seg i kast med arbeidet med ei andreutgåve av NSO.

8. Litteratur

- Farbregd, Turid, Sigrid Kangur og Ülleviks 1998: *Norsk-estisk estisk-norsk ordbok*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. (NEEN)
- Kåven, Brita, Johan Jernsletten, Ingrid Nordal, John Henrik Eira og Aage Solbakk 1995: *Sámi-dáru sátnegirji Samisk-norsk ordbok*. Kárášjohka: Davvi Girji. (SNO)
- Nickel, Klaus-Peter 1990: *Samisk grammatikk*. Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1932-1962: *Lappisk ordbok: grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Skrifter serie B ; 17 Oslo: Aschehoug
- Sammallahti, Pekka 1989: *Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá Oy.
- Sammallahti, Pekka 1993: *Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá Oy.